

Capitolul I

INFRAȚIUNEA ȘI COMPONENTELE EI SUBIECTIVE

Reglementare legală

- Art. 15 C. pen. (*Trăsăturile esențiale ale infracțiunii*)
- Art. 16 C. pen. (*Vinovăția*)
- Art. 18-22 C. pen. (*Cauzele justificative*)
- Art. 23-31 C. pen. (*Cauzele de neimputabilitate*)
- Art. 74 C. pen. (*Criteriile generale de individualizare a pedepsei*)

I. Condițiile infracțiunii

În dreptul penal este clară diferența dintre faptă penală și infracțiune (infracțiunea fiind singurul temei al răspunderii penale). Fapta penală este fapta prevăzută de o lege penală. Infracțiunea însă este fapta prevăzută de legea penală, 1. săvârșită cu vinovăție, 2. nejustificată și 3. imputabilă persoanei care a săvârșit-o¹.

Altfel spus, nu este suficientă comiterea unei fapte penale pentru a răspunde penal, fiind necesară îndeplinirea a trei condiții suplimentare:

1. Fapta penală să fie săvârșită cu vinovăție

Vinovăția ia forma *intenției* – atunci când făptuitorul prevede rezultatul faptei sale (fie că urmărește sau doar acceptă producerea lui) –, a *culpei* – atunci când făptuitorul fie prevede rezultatul faptei sale, însă nu îl acceptă (socotind fără temei că nu se va produce), fie nu prevede rezultatul faptei sale, deși trebuia și putea să îl prevadă –, sau a *intenției depășite* (cunoscută în literatura juridică sub numele de „praeterintenție”) – atunci când făptuitorul săvârșește cu intenție o faptă care produce un rezultat mai grav decât cel prevăzut, rezultat ce se datorează culpei făptuitorului.

¹ Art. 15 alin. (1) C. pen.

2. Fapta penală să nu fie justificată

Cauzele justificative sunt prevăzute la art. 18-22 C. pen., după cum urmează:

Legitima apărare – atunci când fapta este săvârșită pentru a înlătura un atac material, direct, imediat și injust, care pune în pericol persoana sa, a altuia, drepturile acestora sau un interes general, dacă apărarea este proporțională cu gravitatea atacului.

Starea de necesitate – atunci când persoana care săvârșește fapta o face pentru a salva de la un pericol imediat și care nu putea fi înlăturat altfel viața, integritatea corporală sau sănătatea sa ori a altei persoane sau un bun important al său ori al altei persoane sau un interes general, dacă urmările faptei nu sunt vădit mai grave decât cele care s-ar fi putut produce în cazul în care pericolul nu era înlăturat.

Exercitarea unui drept sau îndeplinirea unei obligații – atunci când persoana care săvârșește fapta o face exercitându-și un drept recunoscut de lege sau pentru a îndeplini o obligație impusă de lege sau de autoritatea competentă, dacă aceasta nu este în mod vădit ilegală.

Consimțământul persoanei vătămate – atunci când persoana care săvârșește fapta o face având consimțământul persoanei vătămate, iar acest consimțământ este valabil. Pentru a fi valabil, persoana vătămată trebuie să poată dispune legal de valoarea socială ocrotită de lege (de exemplu, de integritatea sa fizică) și să nu fie vorba de infracțiunile contra vieții.

3. Fapta penală să fie imputabilă persoanei care a săvârșit-o

Cauzele de neimputabilitate sunt prevăzute la art. 23-31 C. pen., după cum urmează:

Constrângerea fizică – atunci când persoana care săvârșește fapta o face din cauza unei constrângeri fizice căreia nu i-a putut rezista.

Constrângerea morală – atunci când persoana care săvârșește fapta o face din cauza unei constrângeri morale, exercitată prin amenințare cu un pericol grav pentru persoana făptuitorului ori a altuia și care nu putea fi înlăturat în alt mod.

Excesul neimputabil – atunci când persoana care săvârșește fapta o face fiind aflată în stare de legitima apărare, care a depășit, din cauza tulburării sau temerii, limitele unei apărări proporționale cu gravitatea atacului sau fiind aflată în stare de necesitate, nedându-și seama, la momentul

comiterii faptei, că pricinuieste urmări vădit mai grave decât cele care s-ar fi putut produce dacă pericolul nu era înlăturat.

Minoritatea – atunci când fapta penală este săvârșită de către un minor, care la data comiterii faptei nu îndeplinea condițiile legale pentru a răspunde penal.

Iresponsabilitatea – atunci când persoana care săvârșește fapta o face fără a-și putea dea seama de acțiunile sau inacțiunile sale ori fără a le putea controla, fie din cauza unei boli psihice, fie din alte cauze.

Intoxicația – atunci când persoana care săvârșește fapta o face fără a-și putea dea seama de acțiunile sau inacțiunile sale ori fără a le putea controla, din cauza intoxicării involuntare cu alcool sau cu alte substanțe psihoactive.

Eroarea – atunci când persoana care săvârșește fapta o face fără să cunoască existența unei stări, situații ori împrejurări de care depinde caracterul penal al faptei.

Cazul fortuit – atunci când rezultatul faptei penale săvârșite este consecința unei împrejurări care nu putea fi prevăzută.

Poate părea foarte clară și precisă reglementarea *infracțiunii*, însă practica ne-a arătat că de foarte multe ori avem probleme serioase atunci când trebuie să aplicăm aceste texte de lege. Elementele obiective (cum sunt: determinarea dacă exista sau nu un drept sau o obligație, determinarea dacă a existat sau nu consimțământul victimei, determinarea dacă a existat constrângere fizică sau făptuitorul era sau nu minor sub vârsta de 14 ani) sunt mai ușor de evaluat, elementele subiective însă devin deseori disputate în cursul proceselor penale. Mă voi referi în cele ce urmează la acestea, fiind problematică aprecierea lor. Evaluarea elementelor subiective poate fi de ordin psihologic (de exemplu, stabilirea dacă un făptuitor prevedea sau putea să prevadă rezultatul faptei sale, dacă exista sau nu constrângere morală, dacă un comportament excesiv este rezultatul unei tulburări sau al unei temeri etc.) sau de ordin medico-psihiatric (cum sunt: iresponsabilitatea, intoxicarea, bolile psihice). În cele ce urmează, voi prezenta elementele ce necesită o evaluare psihologică, cele de ordin medico-psihiatric fiind tratate în Capitolul III, secțiunea *Discernământul – element subiectiv de ordin psihiatric*.

II. Evaluarea laturii subiective a infracțiunii

În literatura juridică sunt cunoscute ca elemente ce fac parte din latura subiectivă a infracțiunii *vinovăția, mobilul și scopul infracțional*. Atât forma de vinovăție, cât și mobilul și scopul pot face diferența dintre o încadrare juridică sau alta și pot duce sau nu la tragere la răspundere penală. Intenția satisface întotdeauna condiția vinovăției, însă culpa nu. Pentru a răspunde penal pentru o infracțiune comisă din culpă, aceasta trebuie să fie prevăzută expres de lege și sub forma culpei. De exemplu, dacă am vătămat pe cineva din culpă, nu voi răspunde pentru infracțiunea prevăzută de art. 193 C. pen. (*Lovirea sau alte violențe*), care necesită intenție. În acest caz, sarcina organelor judiciare este de a stabili dacă făptuitorul a urmărit sau a acceptat rezultatul faptei săvârșite. De acest element subiectiv ține soluția dată în cauză.

O altă situație este cea a infracțiunilor pentru care forma calificată presupune un anume mobil și scop. De exemplu, diferența dintre infracțiunea de omor (art. 188 C. pen.) și cea de omor calificat [art. 189 alin. (1) lit. d) C. pen.] este scopul urmărit, respectiv omorul săvârșit pentru „*a înlesni sau a ascunde săvârșirea altei infracțiuni*”.

Un exemplu de situație în care de stabilirea scopului ține tragerea la răspundere penală este infracțiunea prevăzută de art. 222 C. pen. (*Racolarea minorilor în scopuri sexuale*), unde, pentru ca făptuitorul să poată fi tras la răspundere penală, trebuie probat scopul.

Atunci când trebuie stabilită **forma de vinovăție** cu care a fost comisă o faptă penală (intenție, culpă sau intenție depășită) sau dacă împrejurarea ce ar putea duce la aplicarea cazului fortuit **putea sau nu putea fi prevăzută** și atunci când trebuie identificate **motivația și scopul urmărit de făptuitor**, ce avem de făcut este să determinăm perspectiva cognitivă a făptuitorului.

Sistemul cognitiv¹ al unei persoane generează perspectiva sa cognitivă într-o situație. Adică „cum vede lucrurile”, „care sunt raționamentele pe care le face”, „ce gânduri are”, „ce-și imaginează” etc. Dezvoltarea cognitivă cuprinde procese mentale ca învățarea, atenția, memoria, limbajul, gândirea, raționarea și creativitatea. Oamenii diferă mult în nivelul lor de

¹ Cogniție înseamnă „gând”.

dezvoltare cognitivă. Raționamente pe care unele persoane le fac natural și fără niciun efort pentru alte persoane sunt mult peste nivelul lor de înțelegere. Felul în care atribuim (în mintea noastră) implicit cauzalitatea, ușurința sau greutatea cu care ne formăm certitudini, cunoștințele pe care le avem, abilitățile (inteligența, creativitatea etc.), toate contribuie la formarea perspectivei asupra unei situații. De cele mai multe ori, determinarea perspectivei cognitive cade în sarcina organelor judiciare. Nu ne putem baza pe sinceritatea celor cercetați în a-și devoala intențiile și gândurile din momentul comiterii faptelor. Unii sunt șocant de sinceri, alții par șocant de sinceri, unii pare că mint, alții mint. Și, mai ales, unii sunt vinovați și trebuie să răspundă, iar alții sunt nevinovați.

Așa că exact aceeași faptă penală ar putea fi săvârșită cu intenție sau din culpă, în funcție de perspectiva mentală a făptuitorului. A urmărit producerea rezultatului? L-a acceptat? L-a prevăzut? Și, mai ales, putea să îl prevadă? Cum stabilim acest lucru? Nu este foarte clar și aproape niciodată nu se apelează la specialiști psihologi pentru a se evalua capacitatea de previziune a făptuitorului. Sunt de acord că ar fi nejustificat să cerem opinia specialistului la fiecare caz în care se invocă lipsa intenției sau lipsa prevederii, însă în anumite cazuri ar fi foarte utilă. Situația stă la fel și în privința evaluării **motivațiilor și a scopului infracțional**. Uneori este ușor de pătruns în realitatea făptuitorului și putem cu ușurință să-i ghicim motivațiile și scopul în săvârșirea faptei, alteori însă este foarte greu de stabilit (chiar dacă nu pare) ce l-a determinat să comită un anumit act, ce scopuri (realiste sau nu) ținea. Importanța evaluării corecte nu este dată doar de stabilirea dacă ne aflăm în cazul unei cauze de nepedepsire sau neimputabilitate, ci și de prevederile art. 74 alin. (1) lit. d) C. pen., conform cărora *„Stabilirea duratei ori a cuantumului pedepsei se face în raport cu gravitatea infracțiunii săvârșite și cu pericolozitatea infractorului, care se evaluează după următoarele criterii: (...) d) motivul săvârșirii infracțiunii și scopul urmărit”*. În acest ultim caz, determinând corect mobilul și scopul infracțional, putem să estimăm mai corect pericolozitatea infractorului și să stabilim pedeapsa cea mai potrivită (inclusiv eventualele obligații din structura pedepsei). Motivațiile, scopul și pericolozitatea infractorului au miză cu atât mai mare în procesul de reabilitare, unde este esențială evaluarea corectă a lor pentru procesul de modificare comportamentală.